

סיכום לבגרות תנ"ך ממ"ד בראשית פרק כא' חמש יחידות

1

ערך: דודי זינגר

הערה: אין להסתמך רק על הסיכומים ללמידה לבגרות, חשוב להתעדכן באתר "ללמוד וללמד"

א ויהוה פקד את-שרה, כאשר אמר; ויעש יהוה לשרה, כאשר דבר. בתהר ותלד שרה לאברהם בן, לזקניו, למועד, אשר-דבר אתו אלהים. ג ויקרא אברהם את-שם-בנו הנולד-לו, אשר-ילדה-לו שרה--יצחק. ד וימל אברהם את-יצחק בנו, בן-שמנת ימים, כאשר צוה אתו, אלהים. ה ואברהם, בן-מאת שנה, בהולד לו, את יצחק בנו. ו ותאמר שרה--צחק, עשה לי אלהים: כל-השמע, יצחק-לי. ז ותאמר, מי מלל לאברהם, היניקה בנים, שרה: כי-ילדתי בן, לזקניו. ח ויגדל הילד, ויגמל; ויעש אברהם משתה גדול, ביום הגמל את-יצחק.

הערה:

בפסוקים אלה בולט השורש צח"ק והשימוש החוזר במילה בן. נשים לב כי שניהם חוזרים באופן זהה, שש פעמים, ואולי הדבר בא להדגיש את היות יצחק בנו האמתי של אברהם, זרעו המובטח.

ו ותאמר שרה--צחק, עשה לי אלהים: כל-השמע, יצחק-לי. ז ותאמר, מי מלל לאברהם, היניקה בנים, שרה: כי-ילדתי בן, לזקניו.

2

הערה:

בפסוקים ו' שרה אומרת שה' שמח אותה, כפי שמפרש רש"י: יצחק לי - ישמח עליי. כל מי ששמע ששרה ילדה בגיל כל כך מבוגר שמח ביחד איתה, בפסוק ז' שרה מביעה את הדבר המיוחד והבלתי יאומן שנולד לה ולאברהם בן בגיל כל כך מבוגר.

ט ותרא שרה את-בן-הגר המצרית, אשר-ילדה לאברהם--מצחק. י ותאמר, לאברהם, גרש האמה הזאת, ואת-בנה: כי לא יירש בן-האמה הזאת, עם-בני עם-יצחק.

הערה:

בפסוקים ט'-י' מתואר היחס של שרה להגר, יחס מנוכר ואף היא דורשת מאברהם לגרש את הגר ואת ישמעאל.

הערה:

הולדת יצחק המתוארת בפס' א'-ח' היא הסיבה לדרישת שרה מאברהם לגרש את הגר וישמעאל כפי שמתואר בפס' ט'-יג', יש יחס של סיבה ותוצאה.

הערה

בפסוקים הבאים נעסוק בשאלה, מדוע בקשה שרה לגרש את הגר וישמעאל?

ט וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת-בֶּן-הַגֵּר הַמֵּצְרִית, אֲשֶׁר-יָלְדָה לְאַבְרָהָם--מִצְחָק.

הערה:

לדעת רש"י שרה ראתה את ישמעאל מצחק הכוונה שהיא ראתה את ישמעאל עוברת על שלושת המצוות : עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים :
מצחק - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר "וַיִּקְמוּ לְצַחֵק" (שמות לב, ו)
דבר אחר : לשון גילוי עריות, כמה דתימא "לְצַחֵק בִּי" (בראשית לט, יז)
דבר אחר : לשון רציחה, כמו "יִקְוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּשְׁחָקוּ לְפָנֵינוּ" וגו' (שמואל ב ב, יד).

י וַתֹּאמֶר, לְאַבְרָהָם, גֵּרְשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת, וְאֶת-בְּנָהּ: כִּי לֹא יִירָשׁ בֶּן-הָאִמָּה הַזֹּאת, עִם-בְּנֵי עַם-יִצְחָק.

3

הערה: רש"י והתוספתא מוספים פירוש נוסף לסיבה ששרה בקשה לגרש את הגר וישמעאל:

תוספתא סוטה ו, ג:

אמר ר' שמעון בן יוחאי: ... ואני אומר חס ושלוש שיהיה בביתו של אותו צדיק ההוא כך !!

אפשר למי שנאמר עליו "כִּי יִדְעֶתְיוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בָּיְתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט) יהא בביתו עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים!?

אלא אין צחוק האמור כאן אלא לעניין ירושה... והיה ישמעאל מצחק ואומר: ... אני בכור ואני נוטל שני חלקים.

הערה:

לדעת התוספתא על מסכת סוטה הסיבה ששרה גירשה את הגר הייתה שלא יטען ישמעאל שהוא הבכור ומגיעה לו הירושה הכפולה, שלדעת התוספתא לא יתכן שבבית אברהם היה חינוך שהביא למצב בו ישמעאל חטא בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

רש"י: עם בני וגו' - מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים.

הערה:

רד"צ הופמן, מביא פירוש נוסף מדוע שרה בקשה לגרש את הגר וישמעאל:

...סיבה הייתה לה לשרה לדאגה, שיבוא היום ובן האמה ידחה את בן הגבירה מירושתו החוקית, יתרה מזו, שיבוא היום והוא יסכן את ירושתו הנצחית של אברהם. משום כך אמרה: גֵרֶשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת ואת הבן שהוכיח עצמו כבן אמה. כִּי לֹא יִירָשׁ - אל לו לבן האמה לרשת יחד עם בני, אל להם לחיות ביחד ולנחול בארץ אחת. והציווי האלוהי מוכיח, כי אמנם צדקה שרה אמנו".

הסבר:

בשביל שלא יהיה מצב בעתיד שישמעאל ידחה את יצחק מירושתו כממשיך דרכו של אברהם, וכן שלא יהיה מצב בעתיד שבני ישמעאל יטענו שארץ ישראל שייכת להם ביחד עם יצחק.

הערה:

הרב עקיבא סופר, מחבר הפירוש לתורה "דעת סופר" מסביר סיבה נוספת לבקשת שרה לגרש את הגר וישמעאל:

ונראה לי לפרש דהנה עיקר כוונת שרה ... שיראה שאם יצחק יהיה תמיד בחברותא עם ישמעאל אולי ילמד ממעשיו הרעים, על כן רצתה לגרשו מביתה.

אבל יש לבעל דין לחלוק ולומר אולי נהפוך הוא - שישמעאל ייטיב דרכיו אם יהיה עם יצחק תמיד, ואולי יועיל תוכחה להחזירו למוטב ולמה רצתה להדיחו לגמרי.

אבל האמת כי שרה בחכמתה ידעה והבינה שכל התוכחות ללא יועיל יהיו, כי ישמעאל בוודאי לא יקבל תוכחה ואפס תקוה ממנו משום שראתה בישמעאל שהוא לץ, וידוע דמידת הליצנות היא מידה רעה וגרועה הדוחה כל תוכחה, וכמאמר החכם: ליצה אחת דוחה מאה תוכחות... וזה עיקר טעמה של שרה שגירשה את ישמעאל."

בתחילת דבריו מסביר הרב עקיבא סופר שהסיבה לכך ששרה בקשה לגרש את הגר וישמעאל, היא על מנת שישמעאל לא ישפיע לרעה על יצחק, שראתה שרה את מעשיו הרעים של ישמעאל.

5

אומנם יתכן ויהיו שיאמרו שהחיבור בין ישמעאל ויצחק יכול בעתיד להציל את ישמעאל ושיצחק ישפיע עליו לטובה.

על כך עונה הרב עקיבא וסופר ואומר שראתה שרה שישמעאל איננו אדם שיקבל תוכחות, שהוא מצחק, כלומר עושה צחוק מכל דבר, שזאת מידה רעה הדוחה כל דבר תוכחה, ומשום כך לא האמינה שרה שיצמח טוב מהקשר בין ישמעאל ויצחק ובקשה מאברהם לגרש את הגר וישמעאל.

ט ותרא שרה את-בן-הגר המצרית, אשר-ילדה לאברהם--מצחק. י ותאמר, לאברהם, גרש האמה הזאת, ואת-בנה: כי לא יירש בן-האמה הזאת, עם-בני עם-יצחק. יא וירע הדבר מאד, בעיני אברהם, על, אודת בנו. יב ויאמר אלהים אל-אברהם, אל-ירע בעיניך על-הנער ועל-אמתך--כל אשר תאמר אליך שרה, ששמע בקלה: כי ביצחק, יקרא לך זרע. יג וגם את-בן-האמה, לגוי אשימנו: כי זרעך, הוא. יד וישפם אברהם בבקר ויקח-לחם וחמת מים ויתן אל-הגר שם על-שכמה, ואת-הילד--וישלחה; ותלך ותתע, במדבר באר שבע. טו ויכלו המים, מן-החמת; ותשלך את-הילד, תחת אחד השיחים. טז ותלך ותשב לה מנגד, הרחק כמטחי קשת, כי אמרה, אל-אראה במות הילד; ותשב מנגד, ותשא את-קלה ותבך. יז וישמע אלהים, את-קול הנער, ויקרא מלאך אלהים אל-הגר מן-השמים, ויאמר לה מה-לך הגר; אל-תיראי, כי-שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם. יח קומי שאי את-הנער, והחזיקי את-ידך בו: כי-לגוי גדול, אשימנו. יט ויפקח אלהים את-עיניה, ותרא באר מים; ותלך ותמלא את-החמת, מים, ותשק, את-הנער. כ ויהי אלהים את-הנער, ויגדל; וישב, במדבר, ויהי, רבה קשת. כא וישב, במדבר פארן; ותקח-לו אמו אשה, מארץ מצרים.

הערה:

לכל אורך היחידה אין ישמעאל מכונה בשמו, אלא בכינויים המתאימים למי שמתייחס אליו. בפסוקים אלה מתייחסים שרה, אברהם והקב"ה אל ישמעאל.

שרה מכנה את ישמעאל "בן האמה", כהצדקה לגירוש הגר וישמעאל.

אברהם מכנה את ישמעאל "בן", מבחינת אברהם ישמעאל הוא בן לכל דבר.

הקב"ה מכנה את ישמעאל "נער", ביטוי סתמי שאין בו צד שלילי או חיובי.

ישמעאל גם מכונה "ילד" – בתיאור הפעולות שנעשו ע"י הגר, פעולות של אם הדואגת לילד הנזקק לה ואין ביכולתה לעזור לו.

יא וירע הדבר מאד, בעיני אברהם, על, אודת בנו.

הערה:

אברהם מקבל בצורה קשה את בקשת שרה, ומבחינתו מדובר בבשורה רעה, הוא רואה בישמעאל כבן לכל דבר.

יש מפרשים שהקושי של אברהם לקבל את בקשת שרה נבע מהבשורה הקשה שבנו ישמעאל חוטא ויש לגרש אותו.

יב ויאמר אלהים אל-אברהם, אל-ירע בעיניך על-הנער ועל-אמתך-- כל אשר
תאמר אליך שרה, שמע בקלה: כי ביצחק, יקרא לך זרע. יג וגם את-בן-
האמה, לגוי אשימנו: כי זרעך, הוא

הערה:

ה' מורה לאברהם לשמוע בקול שרה ולגרש את ישמעאל, ה' מסביר לאברהם
שהגירוש של ישמעאל נחוץ בגלל שרק יצחק יירש אותו.

ה' מבטיח לאברהם שלמרות הגירוש גם ישמעאל יזכה להיות גוי גדול, למרות שהוא
לא היורש העיקרי.

הערה:

רש"י לומד מציווי ה' לשמוע בקול שרה, ששרה הייתה במדרגה גבוהה יותר בנבואה
מאברהם.

הערה: (הרש"ר הירש)

הדבר נשמע כמעשה קשה ואכזרי, אך הנסיבות מצדיקות אותו צידוק גמור.
יש להסיר מביתם של אברהם ויצחק כל פחד, שמא לאחר פטירת שניהם
תשלוט בו השפעתם של הגר וישמעאל, הבן הבכור. לפיכך יש להרחיק את
שניהם בדרך כזאת, שייראו ביחס לבית הזה במעמדם האמיתי והחוקי, היינו
כאמה וכבן אמה, ובן אמה הרי הוא עצמו עבד. לאחר מכן יכול היה אברהם
להיטיב את גורלם בעין יפה, כמידת עושרו וטוב ליבו, וכן עשה.

7

הרש"ר הירש מתמודד עם הקושי המוסרי בדרישה של שרה לגרש את ישמעאל בן
אברהם, בכך שהנסיבות מצדיקות את המעשה הקשה, ששרה ואברהם היו זקנים,
והיה חשש שהגר שהייתה צעירה מהם, לאחר מותם תנצל את המצב ותכתיב את
המציאות, ולכן נדרש אברהם לעשות מעשה קשה במטרה להגדיר בצורה ברורה מי
יהיה היורש העיקרי שלו.

רק לאחר שהמעמד בין יצחק וישמעאל יובהר באופן מובהק יוכל אברהם להטיב גם
עם ישמעאל ותתקיים הבטחת ה' שגם מישמעאל יצא עם גדול.

יז וישמע אברהם בבקר ויקח לחם ויחמת מים ויתן אל-הגר שם על-שכמה, ואת-הילד--וישלחה; ותלך ותתע, במדבר באר שבע. טו ויכלו המים, מן-החמת; ותשלך את-הילד, תחת אחד השיחם. טז ותלך ותשב לה מנגד, הרחק כמטחוי קשת, כי אמרה, אל-אראה במות הילד; ותשב מנגד, ותשא את-קלה ותבך.

הסבר:

אברהם גרש את הגר וישמעאל ונתן להם צידה לדרך, הגר טעתה במדבר ונגמרו לה המים, ולכן היא החליטה להשליך (כנראה להניח) את ישמעאל מתחת לשיחים ולא לראות כיצד ישמעאל מת מצמא, הגר התיישבה ובכתה.

יז וישמע אלהים, את-קול הנער, ויקרא מלאך אלהים אל-הגר מן-השמים, ויאמר לה מה-לך הגר; אל-תיראי, כי-שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם. יח קומי שאי את-הנער, והחזיקי את-ידך בו: כי-לגוי גדול, אשימנו. יט ויפקח אלהים את-עיניה, ותרא באר מים; ותלך ותמלא את-החמת, מים, ותשק את-הנער. כ ויהי אלהים את-הנער, ויגדל; וישב, במדבר, ויהי, רבה קשת. כא וישב, במדבר פארן; ותקח-לו אמו אשה, מארץ מצרים.

הסבר:

ה' שלח מלאך שפקח את עיני הגר ואראה לה שיש בסביבה באר מים, ובכך ניצל ישמעאל.

הערה:

בזמן גירוש הגר, ישמעאל היה בערך בן 16, שהציווי לאברהם לערוך ברית מילה היה בזמן שישמעאל היה בן 13, יצחק נולד כשנה לאחר מכן, המשתה שיצחק היה בערך בן שנתיים, וישמעאל היה בערך בן 16. (אין צורך לזכור את החישוב לבגרות)

טז ותלך ותשב לה מנגד, הרחק כמטחוי קשת, כי אמרה, אל-אראה במות הילד; ותשב מנגד, ותשא את-קלה ותבך. יז וישמע אלהים, את-קול הנער, ויקרא מלאך אלהים אל-הגר מן-השמים, ויאמר לה מה-לך הגר; אל-תיראי, כי-שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם.

הערה:

הגר יושבת ובוכה וישמעאל בוכה, ובפסוק יז' אנו רואים פעמיים שה' שומע לקול הבכי של ישמעאל (ולא שלא הגר), מכאן לומד רש"י שה' מקבל את תפילת החולה (וכל אדם בצרה) על עצמו, יותר מאשר תפילתם של אחרים להצלתו.

יִזְ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים, אֶת-קוֹל הַנֶּעֱר, וַיִּקְרָא מִלְאָךְ אֱלֹהִים אֶל-הָגֵר מִן-הַשָּׁמַיִם, וַיֹּאמֶר
לָהּ מֵה-לֶךְ הָגֵר; אֶל-תִּירָאִי, כִּי-שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל-קוֹל הַנֶּעֱר בְּאֶשֶׁר הוּא-שֵׁם.

הערה: (רש"י)

בפסוק ישנן מילים מיותרות " באשר הוא שם", ברי אנו יודעים שישמעאל היה בזמן שבכה מתחת לשיחים, שכבר הוזכר ששם הניחה אותו הגר.

מכאן לומד רש"י שה' מתייחס לכל אדם הנמצא בצרה בהתאם למעשיו באותו הזמן, ובגלל שבזמן זה ישמעאל היה זכאי ה' קיבל את תפילתו, ואפילו שבעתיד לפי המדרש נמנעו בניו של ישמעאל לתת מים לבני ישראל וגרמו למותם מצמא, בזמן הגירוש והבכי של ישמעאל הוא היה זכאי ה' עזר לו.

שאלה:

מתי גרמו בניו של ישמעאל למותם של בני ישראל בצמא?

תשובה:

שהוגלו על ידי נבוכדנצר ושצעדו הגולים בשבי ועברו על יד הערבים ובקשו שיתנו להם לשתות, נתנו להם הערבים (בניו של ישמעאל) מאכלי בשר ודגים מלוחים על מנת להגדיל את הצמא, ונדות מנופחים באוויר במקום במים ושבו לשתות נכנס בהם האוויר שהיה בנדות ומתו.

(חשוב לזכור שהדברים מבוססים על מדרש שמביא רש"י ועליו הוא מבסס את המאורע בו פגעו בניו של ישמעאל בבני ישראל וגרמו למותם מצמא)